ГЛАСНИК ЗАВИЧАЈНОГ МУЗЕЈА, Књ. 18 (2025), стр. 61-77
REVIEW OF REGIONAL MUSEUM, Vol. 18 (2025), pp. 61-77

Академик Славенко ТЕРЗИЋ
Српска академија наука и уметности
Београд

МАНАСТИР ДОВОЉА: ИСТОРИЈА И ТРАДИЦИЈА

АПСТРАКТ: Рад садржи преглед историје Манастира Довоља као споменика српске културе – од средњег века до новијег времена. Према традицији, манастир је подигнут у време краља Милутина, иако још увек нема поузданих писаних података. Манастир је био богат, са лепо осликаним храмом и богатом библиотеком. Први пут је страдао 1809. године, и после неколико пљачења коначно је настрадао 1875. године. Једанаест драгоцених рукописних и штампаних књига чува се у Руској националној библиотеци у Санкт Петербургу.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Манастир Довоља, краљ Милутин, Срби, Турци, Османско царство, Св. Тројица, разарање, обнављање библиотеке, имања, рукописне књиге.

Тужна историјска судбина Манастира Довоље и њеног уметничког и рукописног наслеђа илуструје судбину српске културе у целини, а нарочито у овим областима Старе Србије и Старе Херцеговине. Довоља није била предмет дубљих научних истраживања све до новијег времена. Први детаљнији опис налазимо код првог руског конзула у Сарајеву Александра Гиљфердинга који је прилично запустелу Довољу посетио 1857. године и из ње однео једанаест драгоцених рукописних књига.[1] Међутим, у свом путопису *Путовања*

[1] Александар Гиљфердинг, *Путовање по Босни, Херцеговини и Старој Србији*, Сарајево 1972; Российская национальная библиотека, Отдел рукописей и редких книг,

по Херцеговини, Босни и Старој Србији Гиљфердинг бележи да „рукописа има много, али су сви новијег датума“. Даље пише да је игуман Пахомије искористио његову пратњу да обиђе манастир. „Кључеве од ћелија“ дао им је оближњи служитељ: „Пошто некако очистише једну ћелију од прашине, смјестисмо се у њу. Није се одмах могао наћи црквени кључ: дуго су деверали око браве и коначно је отворише помоћу ексера. Од прашине поцрнели зидови и прашњаве и буђом покривене иконе остављали су тежак утисак, али је све говорило о томе да је црква напуштена изненада. У свјећњацима су још стајале свијеће, а на једном налоњу је лежала отворена књига“.[2]

Довољу у крађим цртама помињу Сава Косановић 1871. године, архимандрит Нићифор Дучић 1888, највероватније учитељ Јаков Војиновић 1898. године и књижевник Стеван Самарџић 1905. године. Између два светска рата два краћа али драгоцена рада објавили су архитекта Ђурђе Бошковић и историчар Владимир Ћоровић.[3] Они су о трошку задужбине Луке Ћеловића посетили Довољу 1932. године а Бошковић је након тога чак израдио и план реконструкције цркве. Митрополит Стеван Стратимировић је оставио у рукопису опис Херцеговине према причању 1803. и 1804. архимандрита Манастира Пиве и проигумана Хиландара Арсенија (Гаговића). Кратко помиње Довољу, на десној обали Таре и „храм Успенија св. Богородице и мощи св. Саввы“.[4]

Ф. 182, Гильфердинг А. Ф. Собрание опис 1.

[2] А. Гиљфердинг, *Путовање по Босни, Херцеговини и Старој Србији*, 283.

[3] Сава Косановић, *Српске старине у Босни*, Гласник СУД, Књига XII, Београд 1871, 158–188; Нићифор Дучић, *Колашин, преијеђел и племе у Херцеговини*, Књижевни радови архимандрита Нићифора Дучића, књ. 3, Београд 1893; *Манастир Довоља (у Пљеваљском санџаку)*, Невесиње, лист за политику и књижевност, Никшић, 2. септембра 1898; Стев(ан) И. Самарџијић, *Манастир Довоља*, Нова Искра, 1905, бр. 6, јуни 1905, 181–182; Ђурђе Бошковић, *Довоља*, Гласник Скопског научног друштва XII, 6, 1933, 149–153; Владимир Ћоровић, *Манастир Довоља*, Гласник Скопског научног друштва, књ. XIII, 7, Скопље 1934, 41–45.

[4] Димитрије Руварац, *Географске белешке о Турској митрополита Стевана Стратимировића из године 1803. и 1804*, Споменик XXXIX, други разред 35, Београд 1903, 109. Више историчара је касније оспорило ову тврдњу, истичући да је реч о моштима Св. Арсенија (Сремца).

Још увек нису пронађени прецизни научни докази о времену постанка Манастира Довоља. У тексту *Манастир Довоља* објављеном у никшићком листу „Невесиње“, 2. септембра 1898. године, чији је анонимни аутор вероватно довољски учитељ Јаков Р. Војиновић, стоји да је манастир средње величине и да га је „зидао Краљ Милутин Немањић, при крају XIII вијека“. Манастир овај „бијаше са свачим и за свакога `до воље` снабдијевен – пише овај аутор – по томе је добио име Довоља“.[5] Пљеваљски књиженик и учитељ Стеван Самарџић у краћем тексту о Довољи, објављеном у илустрованом листу *Нова искра* 1905. године, каже да „народно предање вели да је манастир грађен за вријеме Косова, не означавајући ништа одређеније“.[6] Ђурђе Бошковић се позива на Гиљфердингово погрешно тврђење да је црква подигнута 1545, док Владимир Ћоровић с правом указује да је црква те године обновљена а да је саграђена много раније, позивајући се на мишљење историчара уметности Владимира Петковића да је „манастир сазидан по својој прилици у 15. веку јер је први помен о њему сачуван из 1513. г.“.[7] Бошковић је дао врло кратак опис затечених рушевина: грађевина је једнобродна, зидови су и споља и изнутра „рађени од притесаног и полуотесаног кречника“, око прозора се виде ивичњаци од сиге. Он је закључио да „нема ни трагова фресака у унутрашњости“, мада су током најновије обнове после 1999. нађени остаци фрескописа. Бошковић је забележио да се западно од цркве „налази једна већа зграда од камена“ размера 19,20 x 10,08 метара, подељена у два дела – испод „северног кажу да постоји један подземни засведен простор“.[8] Током најновијих радова показало се да је реч о конаку, а да је подземни простор који се јасно види био нека врста скривнице или можда оставе посебне намене. У новије време, историчарка уметности Марица Шупут у својој књизи *Српска архитектура у доба турске власти 1459–1690.* запажа да се

[5] *Манастир Довоља*, „Невесиње“, 2. септембар 1898.

[6] С. Самарџијић, нав. дело, 181, 182.

[7] Ђ. Бошковић, нав. дело, 149; В. Ћоровић, нав. дело, 42; Ђурђе Бошковић пише да ће се Довоља „у току идућих година“ свакако обновити, а да се његовим планом оправке „жели само потпуно осигуравање цркве од даље пропасти и њено оспособљавање за даљу службу“. Нови кров, истиче он, „биће иначе такође од клиса“ (с. 153).

[8] Ђ. Бошковић, нав. дело, 153.

Довоља у архитектонском смислу може „прикључити скупини споменика у чијој се архитектури испољава везаност за српско градитељство XIII века“. У ту скупину она убраја и цркву Манастира Св. Арханђела у Тари и још неке цркве око Пријепоља, као што су цркве манастира Житина, Пустиње и других. Напомиње, такође, да их карактерише једноставно архитектонско решење и да су у Довољи и Св. Арханђелу изостављене „певничке нише“.[9]

Довоља је све до почетка 19. века била богат и надалеко чувен манастир. Стеван Самарџић пише да се његово имање „простирало по шест сати наоколо са свију стран“, али је познато да је Довоља имала имање и у Пријепољу и у Кучину – на левој обали Лима од Бистрице према Прибоју. Према Владимиру Ћоровићу Црква Св. Василија Острошког у Пријепољу „подигнута на довољском земљишту, била (је) њена својина“.[10] На почетку османске владавине цркви је „било признато право стицања покретних и непокретних добара (купопродајом, поклонима, завештањем итд)“ што је пружило прилику и Манастиру Довољи за јачање њене материјалне основе. Од краја 16. века ова права се због самовоље и других разлога доводе у питање. Понекад се одузима манастирска баштина и приступа повећању разних дажбина.[11] Тако је и Довоља у првим вековима османске власти куповином или завештањима повећавала своје поседе. Андрија П. Јовићевић је 1934. године у *Зетском гласнику* објавио крађи текст о Манастиру Довољи. Јовићевић пише да је манастир био „врло богат у имању, особито се његово имање повећало од 1699. г., када су овамо премештене из Пећи мошти Св. Арсенија. Отада је овом манастиру порастао углед; народ са свију страна долазио је овдје, да се поклони свецу и да га богато обдари; долазили су и муслимани и са страхом и побожношћу приступали светитељу [...] Највећи сабори бивали су овдје на Велику Госпођу којој је храм био посвећен, и на Малу Госпођу. Том приликом падало је много прилога у стоци, вуни и златном и сребрном новцу“. Тако се имање манастира увеличавало „нешто прилозима а

[9] Марица Шупут, *Српска архитектура у доба турске власти 1459–1690*, Београд 1984, 73–75.

[10] В. Ћоровић, нав. дело, 44.

[11] М. Шупут, нав. дело, 27.

највише куповицом, и манастир је био власник огромних добара с обје стране ријеке Таре, које се састојало из радне земље, косачице, пашњака и шуме“.[12] Јовићевић даље пише да „како се прича, црква је имала тако лијепе и јасне фреске, да човјек од милине није умио изаћи из цркве“. Истиче да су се „манастирске куће, којих је било више“ налазиле углавном западно (испред цркве) јужно и источно од цркве.

Оријенталиста Фехим Бајрактаревић је 1936. године објавио драгоцену збирку турских докумената Манастира Св. Тројице у којој има доста докумената и о Манастиру Довољи.[13] Тако налазимо поред осталог да је манастир добио тапију на земљу неког Влада, сина Вукова, 1623. године у Премћанима („Премете“), чији брат није две године тражио тапију за део баштине умрлог брата па је његов рођак, калуђер Лукијан из манастира Довоље, тражио тапију и платио 600 акчи мирје. Он је затражио тапију и на имање другог сина Вукова – Радосава, јер његова браћа нису тражила тапију две године. Године 1629. Добросав, син Драгићев из Селца, продао је манастиру све имање које је поседовао, „са уделом у воденици и са ограђеним простором и гајем у ували“, за 1.200 акчи. Вук, син Голубов из Премћана („Премете“), продао је Манастиру Довољи уз сагласност оца, цело имање у Премћанима за 2.000 акчи. Манастир Довоља је 1637. године купио Борисављевицу и Ланишта од веће групе хришћана из Поткрајаца „у кричкој нахији кадилука пријепољског“ за 1.000 акчи. Године 1665. купила од Петка Јованова и Дујице Јорданова (?) из села Кучина у кадилуку пријепољском винограде за 20.000 акчи.[14] Касније, године 1733. купује још један виноград у Кучину. („Хурија кадуна из села Кучина које припада царском домену (хасу) кадилуку пријепољског продала је коначно свој виноград калуђеру Антонију из манастира Премћана за 10.000 акчи“.)[15] Турски документи помињу и њиве Манастира Довоље почетком 18. века у месту Двориште у Вашкову.

Драгоцене податке о Довољи доноси и збирка докумената које

[12] Андрија П. Јовановић, *Древни српски манастири*, Никшић 2011, 55–56.

[13] Фехим Бајрактаревић, *Турски документи манастира Св. Тројице код Плевља*, Споменик СКА, LXXIX, други разред, 62, Београд 1936, 3–85.

[14] Ф. Бајрактаревић, нав. дело, 13–14.

[15] Исто, 20–25.

је приредио Танасије Пејатовић под насловом *Списак фермана, бурунтија, хуџета, мурасела, хуђума, тескера и других исправа за манастире: Св. Тројицу, Бању, Кратово, Маржиће, Довољу и Дубочицу који се налазе у архиви манастира Св. Тројице код Плеваља*.[16] Године 1735. Јово Јеринић продао је Довољи земљу у Чавњу за 150,5 гроша („Сабиину бару и лица до бора и у бор, обадвије ливаде и земију под камен“).[17] Дознајемо да је извесни Радован Радковић са синовима Петронијем и Таном завештао Довољи цело имање у Кучину 1832. године – „храму Успенија и Светоме Арсенију за спомен вечни всем преставалшим и живием за оставление грехов“. Извесни Стеван Пушоња поклонио је Манстиру Довољи ливаду у Ђурђевића Тари.

Велики број турских докумената из Манастира Св. Тројице односи се на Довољу, што је разумљиво јер је сва преостала архива пренета из Довоље у Св. Тројицу. Доста су били чести захтеви за оправку цркве и конака манастира. Молбе манастира по правилу је требало да посведоче два муслимана. Први податак о обнови цркве у документима које је објавио Бајрактаревић потиче из 1536. године: „Барбил син Вукосављев изјављује пред пљеваљским кадијом Мехмедом сином Абдурахмановим да је црква Довоља склона паду и да је жели довести у пређашње стање. Након сведочења присутних сведока – муслимана да су његови наводи истинити кадија даје дозволу за оправку“.[18] Исте године два сведока муслимана потврђују да је „црква (kilisa) Довоља имла од старина камене зидове“. Молбе за обнову цркве или конака подносе калуђери Довоље све до друге половине 19. века. По правилу се у издатој дозволи наглашава, као што је био случај 1623. године, „да се више не сме градити него што је раније било“.

Године 1632. из Цариграда је упућен ферман пљеваљском кадији, поводом молбе да се црква оправи и покрије јер је склона паду,

[16] Атанасије Пејатовић, *Списак фермана, бурунтија, хуџета, мурасела, хуђума, тескера и других исправа за манастире: Св. Тројицу, Бању, Кратово, Маржиће, Довољу и Дубочицу који се налазе у архиви манастира Св. Тројице код Плеваља*, Споменик СКА, XXXXIX, други разред, 35, Београд 1903, 89–106.

[17] Исто, 95.

[18] Ф. Бајрактаревић, нав. дело, 8.

с наредбом да „ако је поменута црква (доиста) црква која је сагрђена пре Освојења и ако је стварно у употреби пусти нека је поправе тако је првобитно била, али припази да се под овим изговором не би можда потрошило и употребило више камена, креча и остале грађе него што је у почетку било“.[19] И много касније, на пример крајем 1832. године, понавља се исти став османске власти. Османски везир Махмуд Хамди-паша шаље бујурулдију пљеваљском кадији и Мутеселим-аги „којом се дозвољава манастиру Довољи да оправи порушени кров, али без икаква додавања и проширивања него онако како је било раније“.[20]

Захваљујући куповини и завештањима имања, Довоља је и у 18. веку видно напредовала. Мошти Светог Арсенија, које су овамо стигле из Патријаршије у Пећи, по некима после Велике сеобе 1690. године, а по другима после 1739, привлачиле су, како пише Стеван Самарџић, „из далеких мјеста побожни народ који је хитао светој обитељи да се поклони моштима Св. Арсенија, да нађе утјехе својој патничкој души“.[21] Писац текста из 1898. у никшићком *Невесињу* каже „до скоро су овдје постојале мошти Св. Арсенија“. По свему судећи мошти су, према архимандриту Нићифору Дучићу, однете на превару из Довоље средином 19. века. Самарџић истиче да су се моштима Светога Арсенија поклањали „и православни и мухамеданци“ и да „о чудотворној моћи Св. Арсенија имају многа предања“. Он даље истиче „да су сви Мухамеданци из околних села, а нарочито Колашинци – кад је год био у питању светац – били на страни православних Срба“. То потврђује и архимандрит Дучић, описујући „бој“ између локалних православних Срба и муслимана са Морачанима који су носили мошти Светога Арсенија (на Крупицама и у Барицама).[22] Сава Косановић је у свом раду *Српске старине у Босни,* насталом на основу његових путничких бележака по Босни и Херцеговини 1870. године, забележио да се у кивоту у Светој Тројици пљеваљској поред штапа Св. Саве налази и „прости штап од некаква мрка дрвета с малом јабучицом. Веле

[19] Исто, 37–38.

[20] Исто, 56.

[21] С. Самарџијић, нав. дело, 181.

[22] Исто; Н. Дучић, нав. дело, ...

да је то штап Св. Арсенија српског“.[23] У једном запису с краја 18. века говори се да је Довоља светло украшена – „внутр цркве златом, сребром и одеждами и кандили и иконами“.[24]

Деветнаести век је донео агонију Манастиру Довољи. Прво разарање је доживела 1809. године, како стоји у изворима, од стране „колашинских Турака“, када су опљачкана многа манастирска добра и црквене драгоцености. Ћивот са моштима Светог Арсенија је с муком спасен, по свему судећи у пећини Ђурукачи, одакле је враћен тек по обнови манастира 1814. године. Други пут је манастир запустео 1849. године „опет код насиља колашинских“, али се у запису помињу и Тоске, Арбанаси са југа Албаније. Обновио га је поново 1853–1854. монах Пахомије, који је као ђак Живко дошао у Довољу из Скадра и који је постао и његов игуман: „С помоћшчију Божиеју отворисмо церкву, очистисмо ћелије од поганлука воиничкога, несретника Тоске и погради ше се велике ћелије“.[25] Већ 1857. године манастир је поново спаљен, али сада од стране шаранског првака Јоксима Кнежевића. Стеван Самарџић пише да су се Шаранци „побили“ са Арнаутима – Тоскама који су, опкољени, побегли у манастир па, пошто се нису хтели предати, Јоксим запали манастир. „Ту сагоре седам Арнаута а остале побију“.[26] Према причању довољског игумана Пахомија (Николајевића), доцнији митрополит Сава Косановић је овако забележио овај догађај: „1857 године турска посада смијеста се у његове ћелије. Ту насилно доведу једну женску и обешчасте баш у самој цркви. Покојни кнез Данило кад то чује, једно због тога а друго због карауле, рече Шаранцима: „Те стопе запалите манастир Довољу, а некад ћу га бољу начинити“, што Шаранци и ураде. 11 Турака Арнаута изгорјеше тада у цркви, и србуља тако много било је у њој да три коња не би могла понијети“.[27] Владимир Ћоровић пише да је Довоља „један

[23] Сава Косановић, *Српске старине у Босни*, Гласник СУД, књ. XII, св. XXIX, Београд 1871, 178.

[24] Цит. према: В. Ћоровић, нав. дело, 44.

[25] Исто.

[26] С. Самарџијић, нав. дело, 182.

[27] С. Косановић, *Српске старине у Босни*, Гласник СУД, књ. XII, св. XXIX, Београд 1871, 182.

од ретких манастира који је страдао од српске руке“. Позива се на тврдњу Владимира Петковића да су 1857. године „за време новог устанка, Турци, у самој цркви, обешчастили једну хришћанску девојку. Ражљућен, кнез Данило је наредио да се црква запали. Том приликом, казује се, пропало је и доста рукописа“.[28] Манастир је по трећи пут био обновљен 1870, да би коначно био спаљен 1875. године.

Страдања Манастира Довоља била су праћена пљачком и разношењем ненадокнадивог богатства – књига, икона, рукописа и многих других предмета из црквене ризнице. Нама се чини посебно важним трагање за судбином библиотеке Манастира Довоља. Писац текста о Довољи из 1898. тврди да је „манастир располагао и са литографијом старословенском, од којег и данас се находе по другим Манастирима и Црквама штампаних црквених књига“.[29] Самарџић пише да су се у манастиру чувале „многе старинске књиге па су растурене по околним манастирима: Св. Тројици, Добриловици, а највише је пренесено у стару црногорску границу“.[30] И Владимир Ћоровић бележи да су манстирске ствари и књиге разнете на разне стране, а део рукописа из Довоље „налази се делом у Пријепољу“ у Цркви Светог Василија која је била „њена својина“.[31] Један „мали део понео је изгледа – пише Ћоровић – са собом руски конзул А. Гиљфердинг“.

Тај „мали део“ о коме пише Ћоровић је заправо једанаест драгоцених књига које се данас налазе у Руској националној библиотеци у Санкт-Петербургу, бившој Императорској библиотеци. Две драгоцене старе књиге србуље из Довоље налазе се у Цркви Св. Тројице у Новој Вароши. Траг о једној књизи нашао сам у Ужицу: познати археолог др Марко Поповић ме је обавестио 1994. године да се једна књига из Довоље налази код професора Ваве Прохорова. Занимљиви детаљи ове књиге допунили би историју Довоље, а саму књигу Прохоров је добио из Бијелог Поља.

Поменутих једанаест књига из Манастира Довоља које је однео руски конзул Гиљфердинг 1857. године су само део од укупно 101

[28] В. Ћоровић, нав. дело, 45.

[29] *Манастир Довоља,* Невесиње, 2. септембра 1868, 65–66.

[30] С. Самарџијић, нав. дело, 182.

[31] В. Ћоровић, нав. дело, 44.

књиге коју је однео из манастира Старе Србије и Старе Херцеговине – од Дечана, Пећке патријаршије и Грачанице, па све до Пиве. Од поменутог броја Гиљфердинг је из пљеваљских манастира однео 28 рукописних књига: 11 из Довоље, 11 из Св. Арханђела Михаила (једним делом су одломци из књига), пет из Св. Тројице и једну из Дубочице. Рукописе је 1868. године поклонио руској Императорској библиотеци у којој се данас воде као: Фонд 182, Гиљфердинг А. Ф., Збирка, Опис 1.

Књиге из Довоље имао сам у рукама у садашњој Руској националној библиотеци крајем јуна 2007. године.[32] Овом приликом доносим краћи опис рукописних књига из Довоље:

Четворојеванђеље (Довољско јеванђеље), пергамент, последња четвртина 14. века, листова 110, димензија 21,1–21,5 x 14,4–14,8 цм. Садржи фрагменте Јеванђеља по Матеју и делове јеванђеља по Марку и по Луки. На страни 14 изнад основног рукописа пише „Пива“; стране 36–37 су дивно украшене, нарочито друга страна листа 71 и 73. Недостаје лист 41 а лист 84 је дуплиран. На дну листа 106, са друге стране накнадно је нацртан портрет са натписом са леве стране „Помилуј ме“.[33]

Апостол, пергамент, прва половина 14. века, листова 263+III, величине 21,8 x 15,0 цм. Корице су од дрвета, обложене кожом, од металног окова сачувана је само једна копча. У садржају се налазе посланице апостола, месецослов и друге проповеди и свете службе.

Богородичник, крај 16 – почетак 17. века, папир, страна 123+III, димензије 29,4 x 19,8 цм. Дрвене корице са кожом бордо боје. Очувана

[32] За време боравка у Москви 2012–2019. на дужности амбасадора Србије, иницирао сам да Фондација *Елена и Генадиј Тимченко* о свом трошку дигитализује 375 српских рукописних књига из Руске националне библиотеке. Дигитализоване рукописе директор Библиотеке Александар Висли предао је председнику Српске академије наука и уметности, академику Владимиру Костићу 14. маја 2018.

Ново руководство Националне библиотеке је дигитализовану верзију ставило на свој сајт, а сарадник Библиотеке Жана Левшина је објавила Каталог српских рукописа. Овде наводим податке из својих личних бележака и из Каталога Левшине.

[33] Ж. Л. Левшина, *Рукописи сербского правописания Российской национальной библиотеки*: каталог, Санкт-Петербург 2021,

је једна од две металне копче. Крајем 16. и почетком 17. века рашки митрополит Висарион даровао је књигу Манастиру Градац (његов запис је на 122. и 123. страни). На књизи је дописано „песнопеније“ проповеди Јелене Анжујске (Јелене Српске како стоји на руском опису књиге). Књигу је купио („од годсподствујући над нами“) и даровао Довољи „многогрешни“ јеромонах проигуман Василије 1738. године. На књизи стоје и други записи: бележи се да је 1738. године сагорео Манстир Шудикова. На страни 123 помињу се чудеса моштију Светог Арсенија које „неизреченое, изцеление творјајут не токмо верним, но и неверним“. На почетку књиге налази се запис из 1864. године о завештању проигумана Михаила, постриженика Манастира Довоље, родом Коковић („по смрти да нема нико да узме, него све да буде манастира Довоље“) које потврђују митрополит Стеван, Тошо Драговић и Ристо Милковић из Сарајева, Аћим из Пећи и Јаниће из Горажда.[34]

Поуке аве Доротеја, средина 14. века и лист 85 из 16. века, листова 234+II. Папир, димензије 13,2 x 13,8 цм. Дрвене корице обложене кожом, сачуване две металне копче и један кожни каишић. Недостаје почетак књиге. Рукопис је 1658. године припадао јеромонаху Свете Тројице Неофиту. На неколико листова понавља се запис: „Да се зна, кад се огради град на никшиће ва лето 7210 (1702. г.)“. Постоји и запис да је књигу у својим рукама 1830. године држао митрополит Херцеговачки и Захумски Јосиф.[35]

Зборник проповеди Јована Златоустог, последња трећина 16. века, папир, страна 296+I, димензије 15,0 x 15,7 цм. Недостаје почетак и неки листови унутра. На првом листу стоји запис да је књига писана у Световаведењском манастиру „у Попову“ (Манастир Завала). Рукопис је у 18. веку припадао Манастиру Св. Арханђел Михаило. У њему се говори и о судбини последњег пећког патријарха Василија (Бркића–Јовановића).[36]

Рај Зборник проповеди и поука (са недостатком неких листова унутра), крај 16. и почетак 17. века, папир, страна 269 (268+1), дрвене корице са кожом, димензије 19,2 x 14,3 цм, изузетно лепо украшена,

[34] Исто, 42, 48–49.

[35] Исто, 51.

[36] Исто.

недостају копче. Садржи проповеди многих светитеља. У записима на листовима помињу се манстири Св. Тројица и Милешева и град Сарајево као и различита монашка имена. Почетком 19. века, 1821–1822. године, аутори више записа су игуман Пахомије и Пантелија (Ђурић). Један запис сведочи да је књига припадала довољском игуману Антонију.[37]

Зборник беседа, проповеди и поука, са извесним недостацима, прва четвртина 17. века, страна 444+1, димензија 15,7 x 9,5–10,5 цм. Дрвене корице са каишем, сачуване две металне копче. Садржај: проповеди, поуке и беседе на триодне празнике. Правила скитског житија и поуке иноцима.[38]

Зборник, писма 1380–1395, папир, листова 293. Књига има велики број оштећења али је рестаурирана. Нема скоро ниједног целог листа, ситан, леп и читак рукопис. Нове тврде корице добро урађене.[39]

Повест о Варлааму и Јосифу, без почетка, са недостацима унутра. Друга половина 15. века, страна 266+III, папир. Корице нове, рукопис рестауриран.[40]

Списак житија српских светитеља из Сопоћана, 1526. година, папир, листова 234+V, димензије 31,5 x 20,5–21,23 цм. Писац поп Дмитар из Сопоћана. Садржај: Житије Светог Саве и похвале Светом Симеону и Сави Теодосијеве, Данилова Житија краљева и архиепископа српских; на крају Житије Свете преподобне Јелене Српске. Један од записа помиње Манастир Милешеву. Године 1827. Зборник се већ налази у Довољи и на њему постоји запис да је Пахомије постао игуман. Он такође записује да је Теофил „родом Вранеш“. Каже се да у Манастиру довољском „почива Свети Арсеније, архиепископ и чудотворац српски, јаже кнему с верују приходишћу“. Даље се додаје: „у сија нуждне и прискорбни времена турецкого насилија икогда колашинци безаконици досаждају светоме манастиру опустошивши цео манастир. Аз са многоју скорбију пребивах овем ради грех наших“.[41]

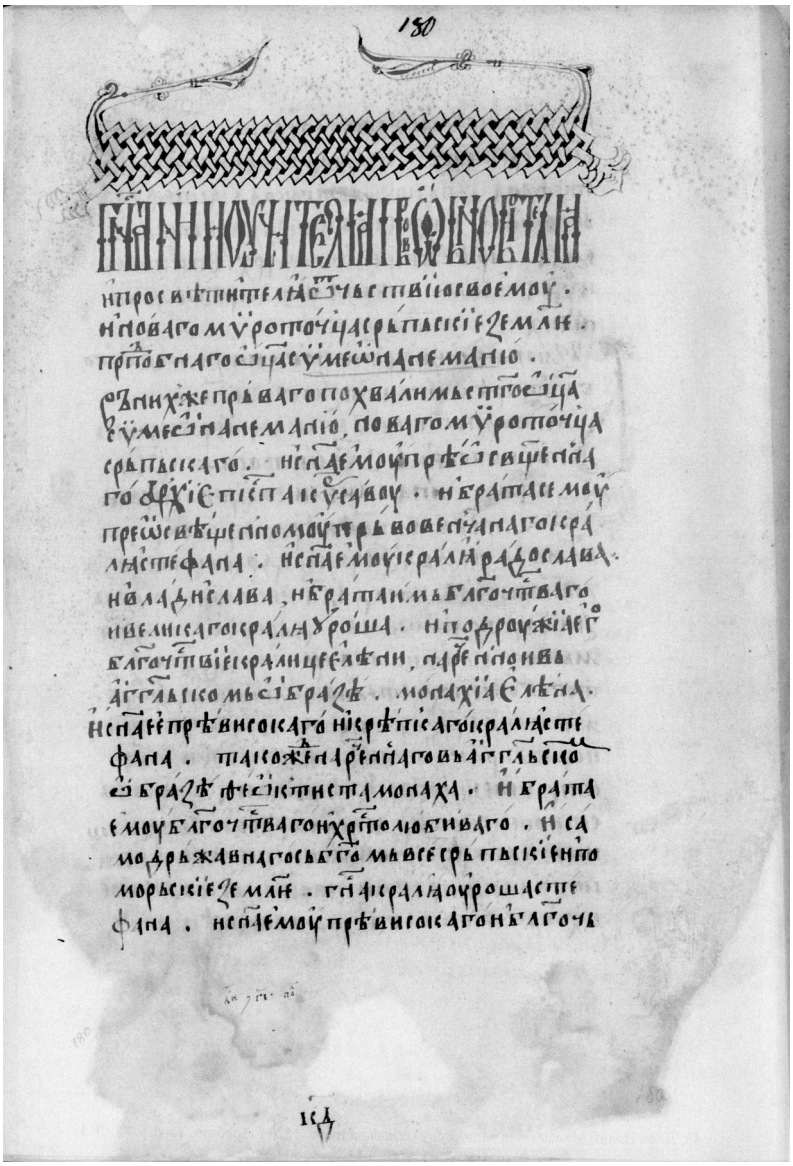
[37] Исто, 53.

[38] Исто, 54.

[39] РНБ, Отдел рукописей и редких книг. Ф. 182, Гильфердинг 51

[40] Ж. Левшина, нав. дело, 57.

[41] Исто, 58–59.

Копија странице из рукописа попа Дмитра

Списак житија српских светитеља из Сопоћана

Четворојеванђеље молдовлашко, 16. век, папир, листова 300, димензија 34 x 22 цм, дрвене корице опшивене чојом тамне боје, споља уфлекано и оштећено. Оштећено и изнутра од влаге, али рукопис прилично добро очуван – врло леп крупан рукопис. На другој страни прве корице, при дну запис: „Писац Спасоје Николић из Фоче светое евангелије у монастиру Довољу за душу своју и оцу своме Николи“.[42]

Нововарошки прота Јевстатије Караматијевић објавио је 1927. године краћи текст под насловом *Натписи на србуљама у цркви нововарошкој,* у којем је описао два зборника војводе Божидара Вуковића, „на крају којих су приложене пасхалије Константина Филозоф“. Обе србуље нововарошка црква је 1876. године купила за 46 гроша „од неког турчина из Пријепоља“.[43] На основу свих записа, пише прота Караматијевић, „види се да су књиге некада биле својина манастира Довоље, а и све забелешке на поменутим књигама упућују нас на испитивање прошлости тог манастира“.[44] Зборници су потпуно једнаки с тим што су на једном рађени ликови светаца са живописним бојама као што су Св. краљ Дечански, Св. Никола, Св. Сава и Св. Симеун, Петозарни мученици, Св. Јована усековање. Записи се, пише прота, тешко читају. Но он је ипак прочитао неке. Говори се „о времену бурну и мучну кад запусте манастир Довоља, о чуми која тада влада...“; „Да се занае кад узеше Вранеши земљу манастиру године (нечитко)“; „Сија свјатаја душеполезнаја и божанственаја књига Сборник всечасного храма Успенија Пресвјатија Богородици манастира Довоље идјеше почивает свјати Арсеније архиепископ сербски но власти херцеговачкој 1833. год“; „Покри се храм Божји манастир Довољски клисом с помошченијем свјатија пречистија Богородици и Свјатаго Арсеније и проч. Братије христијан године 1799. совершисја при митрополите Господина Ананија херцеговачког“. Записано је и братство Манастира Довоље: игуман кир Теофил, протосинђел кир Атанасије и остали оци – Глигорије, Јанћије, Пајсије, Теодосије, Сарафион,

[42] РНБ, Отдел рукописей и редких книг. Ф. 182, Гильфердинг 11

[43] Прота Јевстатије Караматијевић, *Кроз Стари Влах.* Чланци и записи, приредио Добрило Аранитовић, Београд – Нова Варош, 2023, 135.

[44] Исто, 133–134.

Пахомије и Ђенисије.[45] На једном запису такође стоји: „Сејден 15. августа празнујет церков Божији манастир Довоља, храмовнопразнованије“. На једном месту забележено је да је 1817. године Довоља опустела на седам година а на другом стоји печат са крстом на врху и потписом „Попо Радован (или Радоња) Вуксановић“.[46]

Део књига и других драгоцености после запустенија Довоље пренето је у Манастир Св. Тројицу код Пљеваља. Историчар Миленко Вукићевић је посетио библиотеку Манастира Св. Тројице у лето 1900. године и поред осталих књига забележио један *Службеник* штампан у Москви 1817, који је руски цар Николај I поклонио Петру II Петровићу Његошу а овај Манастиру Довољи „при јеромонаху игуману Пахомију“.[47]

Треба да наставимо да сабирамо рукописе и друге драгоцености Манастира Довоље. Владимир Ћоровић је у Манастиру Добриловини нашао неке ствари из Довоље: два кандила, један орар, једну ковану тепсију и још неке израђевине.[48] Довоља је и у рушевинама наставила да обавља своју духовно-културну мисију. Основна школа у Пренћанима, грађена од 1. октобра 1897. до 1. фебруара 1898. године, подигнута је на црквеном земљишту и од прихода од имовине Манастира Довоље.[49] Убрзо по отварању школе, упућена је из Довоље 1. априла 1898. године молба локалних Срба султану Абдулу Хамиду II, у којој се поред осталог каже да „смо слободни у најскромнијој поданости замолити В.Ц.В за дозволу да можемо ову цркву оправити и у њој се Богу молити“. Молбу су потписали учитељ Јаков Р. Војиновић и Ђорђе Вуковић, Јосиф Војиновић, Радуле Вуковић, Исак Рондовић, Гледо Кнежевић, Јосиф Голубовић, Митар Војиновић и још 600 потписника.[50] Молба, међутим, није услишена.

Талентовани Стеван Самарџић је у поменутом тексту о Довољи

---

[45] Исто, 134.

[46] Исто, 135.

[47] Миленко Вукићевић, *Иза старих србуља Св. Тројице*, Гласник Земаљсаког музеја XIII, Сарајево 1901, 321.

[48] В. Ћоровић, нав. дело, 45.

[49] Милић Ф. Петровић, *Документи о Рашкој области*, Београд 1997, 514.

[50] Манастир Довоља (у Пљеваљском санџаку), *Невесиње,* 2. септембар 1898.

1905. године пророчки записао: „Доћи ће дан када ће задужбина опет пропојати, када ће засијати новом свјетлошћу“.[51] И дошао је дан када је светиња опет пропојала. Али о обнови манстира започетој 1999. године у организацији Одбора за обнову Манастира Довоља и Завичајног музеја у Пљевљима писаћемо другом приликом.

[51] С. Самаријић, нав. дело, 181.

Academician Slavenko TERZIC

DOVOLJA MONASTERY: HISTORY AND TRADITION

SUMMARY

The history of Dovolja Monastery, situated in the Tara River canyon within the Diocese of Mileševa, has not received adequate scholarly attention, despite the existence of several studies devoted to this subject. According to tradition, the monastery was founded during the reign of King Milutin. Throughout the period of Ottoman rule, from the late fifteenth to the late eighteenth century, the monastery gradually expanded its estates over the region from the Tara River to the Lim River. Ottoman documents relating to the Monastery of the Holy Trinity, published by the orientalist Fehim Bajraktarević, provide valuable information on everyday life of Dovolja Monastery, particularly with regard to the restoration of its buildings and the acquisition of property. The monastery possessed a significant library, was decorated with frescoes, and maintained a rich treasury. The monastery's decline began in 1809, when it was plundered for the first time. The relics of Saint Arsenije were housed there for nearly 150 years. During the nineteenth century, the monastery was repeatedly burned and subsequently restored, before ultimately being destroyed in 1875. Efforts to rebuild the monastery in the late nineteenth century were not approved by the Ottoman authorities. In 1857, the Russian consul Alexander Hilferding removed eleven valuable manuscript books from the monastery. These manuscripts are presently preserved in the Russian National Library in Saint Petersburg.